

dr **Monika TORCZYŃSKA**¹

Przyjęty/Accepted/Принята: 13.10.2014;

Zrecenzowany/Reviewed/Рецензирована: 03.11.2014;

Opublikowany/Published/Опубликована: 31.12.2014;

SPOŁECZNY WIZERUNEK STRAŻY POŻARNEJ JAKO FILARU SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO (W ŚWIETLE BADAŃ OPINII PUBLICZNEJ)

The Social Image of the Fire Department as a Pillar of State Security, In the Light of Public Opinion Surveys

Общественный образец пожарной службы, как опора системы государственной безопасности (на основе изучения общественного мнения)

Abstrakt

Cel: Celem artykułu jest analiza podstawowych komponentów kształtujących uogólniony, społeczny wizerunek Straży Pożarnej jako jednego z zasadniczych filarów systemu bezpieczeństwa państwowego. Autor rekonstruuje rozpowszechniony w zbiorowej świadomości obraz służby pożarniczej na podstawie badań empirycznych diagnozujących poziom prestiżu, reputacji i zaufania, jakim cieszy się zawód oraz profesjonalna działalność jej przedstawicieli.

Wprowadzenie: W strukturze artykułu wyróżniono dwie części: przeglądową i empiryczną. W pierwszej z nich przedstawiono najistotniejsze zagadnienia dotyczące problematyki oraz sposobów pojmowania wizerunku i bezpieczeństwa. Szczególnie uwzględniono tu osiągnięcia nauk społecznych. W drugiej części analizowane są wyniki wybranych badań opinii publicznej prowadzonych w ostatnich latach przez ogólnopolskie (CBOS, TNS OBOP) oraz międzynarodowe (*GfK Custom Research*) pracownie badawcze na reprezentatywnych grupach ankietowanych osób. Przywołane są tutaj badania opinii ukazujące poziom społecznego zaufania (bądź też braku zaufania) w stosunku do instytucji związanych z ochroną bezpieczeństwa, w tym również zaufania wobec Straży Pożarnej. Sondaże dotyczą także prestiżu zawodów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego oraz społecznych przekonań co do optymalnego wynagrodzenia ich przedstawicieli.

Metodologia: W artykule dokonano analizy danych zgromadzonych metodą sondażu. Jest to metoda badań ilościowych pozwalająca poznać społeczne opinie formułowane w odniesieniu do różnorodnych zjawisk życia publicznego. Wykorzystane sondaże ankietowe przeprowadzone zostały na reprezentatywnych próbach liczących od jednego tysiąca ankietowanych (sondaże polskich pracowni) do ponad 27 tysięcy badanych osób (sondaż *European Trusted Brands*).

Wnioski: Wyniki zawarte w raportach badawczych pozwalają wnioskować, że w aktualnych realiach społecznych spośród wszystkich formacji i służb publicznych działających w sferze bezpieczeństwa, Straż Pożarna obdarzana jest przez obywateli najwyższym zaufaniem i prestiżem. Porównanie i synteza różnorodnych wskaźników uzyskanych w reprezentatywnych badaniach opinii pozwalają nakreślić jednoznacznie pozytywny, dobrze ustabilizowany wizerunek Straży Pożarnej oraz profesji strażaka. Przy czym z zestawienia i analizy porównawczej wskaźników polskich oraz międzynarodowych badań wynika, iż zaufanie do służby pożarniczej w Polsce na tle innych krajów europejskich kształtuje się na podobnym poziomie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, Straż Pożarna, wizerunek, zaufanie, prestiż

¹ Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin, monika.tor@op.pl / Maria Curie-Skłodowska University, Poland;

Introduction: The paper provides a focus on two areas; reviews and empirical analysis. The first identifies most essential issues associated with matters concerning problems and methods of image perception and safety. Social science approaches were applied specifically in this area. The second part is concerned with the analysis of results from selected public opinion surveys. This encompassed Polish studies (CBOS, TNS, OBOP) and international research workshops (GfK Custom Research) aligned to representative groups of polled people. Identified public survey studies reveal the level of social trust, or lack of it, afforded to organisations engaged with provision of safety including the Fire Service. Surveys delve into prestige of professions engaged with provision of safety to the community as well as social views about optimal remuneration levels appropriate to members of such organisations.

Methodology: The article provides an analysis of data secured from surveys. This quantitative technique facilitates the recognition of social opinion formulated in context of a range of events encountered in public life. Utilised poll results were conducted within a representative population sample range of one thousand people (Polish workshops surveys) to a number in excess of 27K (European Trusted Brands surveys)

Conclusions: The results derived from study reports allow us to conclude that, among all the organisations and public services engaged with safety operations, the Fire Service is the one which enjoys the greatest level of trust and prestige among citizens. Additionally, analysis and comparison of indicators, from Polish and international studies, reveals that confidence in the Polish Fire Service compared with other European Fire Service organisations is very much on the same level.

Keywords: safety, Fire Service, image, trust, prestige

Type of article: review article

Аннотация

Цель: Целью статьи является анализ основных компонентов образующих обобщённый, социальный образец Пожарной Службы как одна из существенных опор системы государственной безопасности. Автор воссоздаёт широко распространённое в коллективном сознании восприятие пожарной службы на основе эмпирических исследований, изучающих уровень престижа, репутации и доверия, которыми пользуется профессия и профессиональная деятельность её представителей.

Введение: В структуре статьи выделены две части: обзорная и эмпирическая. В первой представлены важнейшие вопросы, касающиеся проблематики и способов понимания самого образца и безопасности. Особое внимание обращено на рассмотрение достижений социальных наук. Во второй части были проанализированы результаты социальных опросов, проводимых за последние годы общепольскими (CBOS, TNS OBOP) и международными (GfK Custom Research) исследовательским учреждениями на репрезентативных группах респондентов. Представленные здесь исследования мнений, указывают на уровень социального доверия (или его отсутствия) по отношению к учреждениям по защите безопасности, в том числе доверия к Пожарной Службе. Опросы касаются также престижа профессий, связанных с обеспечением общественной безопасности и социальных убеждений относительно оптимального вознаграждения их представителей.

Методология: В статье проведен анализ данных, полученных путём опроса. Это метод количественных исследований, позволяющий узнать общественное мнение относительно разнообразных явлений жизни социума. Опросы, использованные в статье, были проведены по репрезентативной выборке от 1 тысячи респондентов (опросы польских учреждений) до 27 тысяч исследуемых лиц (опрос European Trusted Brands).

Выводы: Результаты, содержащиеся в исследовательских отчётах, позволяют прийти к выводу, что в актуальных социальных реалиях среди всех формаций и общественных служб, действующих в области безопасности, пожарная служба наделена наибольшим доверием и считается наиболее престижной. Сравнение и синтез различных показателей, полученных в репрезентативных опросах, позволяют изобразить однозначно позитивное и стабильное восприятие пожарной службы, а также профессии пожарного. При этом, из сопоставления и сравнительного анализа польских показателей и международных исследований следует, что доверие к пожарной службе в Польше по сравнению с другими странами Европы находится на похожем уровне.

Ключевые слова: безопасность, пожарная служба, образец, доверие, престиж

Вид статьи: обзорная статья

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest analiza zasadniczych komponentów społecznego wizerunku Straży Pożarnej oraz jej przedstawicieli. Aby zrekonstruować uogólniony obraz służby pożarniczej jako jednego z kluczowych elementów systemu bezpieczeństwa, sięgnięto do metody sondażu, tj. wykorzystano reprezentatywne badania ilościowe ukazujące społeczną opinię i poziom zaufania obywateli wobec Straży Pożarnej. Należy w tym miejscu podkreślić, iż uogólnione odwzorowanie zbiorowych przekonań, poglądów na dany temat, zawarte w reprezentatywnych badaniach opinii publicznej (obok wartości *stricte* naukowej) pozwalają następnie na wypracowanie rekomendacji w odniesieniu do praktyki życia danej wspólnoty w określonym obszarze działań. Pozytywna opinia społeczna stanowi nie tylko istotny fragment kolektywnej

świadomości, ale staje się również podstawą kształtowania i podnoszenia kultury bezpieczeństwa oraz ładu, porządku i harmonii życia społecznego.

2. Bezpieczeństwo – wielość sposobów definiowania

Problematyka bezpieczeństwa stanowi obiekt zainteresowań wielu dyscyplin nauki dysponujących zróżnicowaną metodologią badawczą oraz swoistym aparatem pojęciowym. Dokonując najbardziej choćby ogólnego przeglądu aktualnego stanu wiedzy na temat bezpieczeństwa, zauważamy mnogość rozpowszechnionych ujęć oraz stanowisk badawczych przyjmowanych w ramach najrozmaitszych analiz. Zasadniczą kwestią jest heterogeniczne definiowanie samego terminu „bezpieczeństwo”, co z kolei implikuje dalsze zróżnicowanie w zakresie np. do-

precyzowania jego przedmiotu bądź konstruowanych typologii.

Generalnie mówiąc, proponowane definicje bezpieczeństwa podkreślają jego złożony sens oraz akcentują subiektywny bądź obiektywny charakter zjawiska. Należy zauważyć, iż pojęcie „bezpieczeństwo” we współczesnych językach europejskich zazwyczaj wykazuje – jak podkreślają lingwiści – związki przede wszystkim z poczuciem zagrożenia, a dopiero w dalszej kolejności łączy się ono z poczuciem pewności [7]. Przyjęte w różnorodnych dziedzinach nauki sposoby ujmowania bezpieczeństwa odzwierciedlają ten fakt poprzez użycie sformułowań takich jak: „minimalizacja określonych zagrożeń czy ryzyka”, „eliminacja niebezpieczeństw”, „stan poczucia pewności dotyczący pewnej sfery działania czy egzystencji”. Wykazują one jednakże pewne zróżnicowanie w swoim zakresie przedmiotowym i podmiotowym oraz w wymiarze temporalnym (tj. dotyczącym zmienności bezpieczeństwa w czasie). Zawierają również wiele specyficznych komponentów powiązanych np. ze sferą psychiki lub z czynnikami prawnymi, materialnymi czy organizacyjnymi współczesnych zbiorowości ludzkich.

Bezpieczeństwo – w różnych wymiarach tego zjawiska – analizowane jest przez specjalistów w zakresie nauk prawnych, szczególnie zaś kryminalistyki, gdzie akcentuje się, że „zwiększenie poczucia bezpieczeństwa zależy od działań na rzecz stabilizacji sytuacji prawnej i skutecznych procedur profilaktycznych” [12]. Bezpieczeństwo prawne stanowi jeden z podstawowych filarów holistycznie ujmowanego bezpieczeństwa dzisiejszych społeczeństw.

W badaniach politologicznych często podnosi się kwestię zmienności terytorialnego i czasowego zasięgu bezpieczeństwa. Według wielu politologów zajmujących się problematyką bezpieczeństwa – zarówno w skali państwowej, jak i międzynarodowej czy globalnej – „bezpieczeństwo nie jest stałe i jednolite. Podlega nieustannym zmianom pod wpływem ciągłych procesów zachodzących w stosunkach międzynarodowych [...] Zmienność ta obejmuje odmienność w postrzeganiu bezpieczeństwa w przeszłości i obecnie. Kierunek owych zmian obejmował stopniowe przejście od bezpieczeństwa jednoznacznie ujmowanego w kategoriach narodowych do bezpieczeństwa globalnego” [7], tworzonego w wyniku wielostronnej aktywności współczesnych państw.

W obszarze nauk społecznych teoretyczne i praktyczne aspekty bezpieczeństwa (bądź też jego braku) są przedmiotem refleksji wokół zasadniczych potrzeb każdego człowieka. Potrzeba bezpieczeństwa stanowi uniwersalną determinantę rozwoju istoty ludzkiej, pierwotną wobec społecznych i kulturowych imperatywów jego egzystencji [19]. W klasycznym ujęciu psychologicznym Abrahama Masłowa bezpieczeństwo traktowane jest jako jedna z pierwszorzędnych potrzeb ludzkich. Akcentuje się w nim, iż każdy podmiot dla swego dobrostanu psychicznego doświadczać musi poczucia bezpieczeństwa po to, aby w dalszej kolejności móc zrealizować inne potrzeby w integralnie rozpatrywanym procesie osobniczego rozwoju. Teza ta koresponduje z założeniem A. Masłowa o hierarchicznym układzie potrzeb. W ramach tzw. piramidy

potrzeb człowieka „realizacja potrzeby bezpieczeństwa (zaraz po potrzebach fizjologicznych) ma [...] fundamentalne znaczenie dla zaspokojenia jego kolejnych <<wyższych>> potrzeb, stopniowo ujawniających się w jego egzystencji jako członka określonej grupy społecznej oraz obywatela danego państwa” [18].

Bazując na koncepcji A. Masłowa, można przejść do socjologicznych badań na temat rozpowszechnionych w świadomości aktorów społecznych uogólnionych obrazów tych jednostek, grup czy instytucji, które w stereotypowym przeświadczeniu odpowiadają za indywidualne i zbiorowe poczucie bezpieczeństwa w ramach wszelkich relacji i stosunków międzyludzkich. Dzisiaj to zagadnienie rozpatrywane jest w kontekście realiów społeczeństwa demokratycznego. Współczesne społeczeństwo demokratyczne – jednocześnie funkcjonujące jako państwo prawa – stoi w obliczu coraz poważniejszych wyzwań związanych z obowiązkiem zapewnienia szeroko ujmowanego bezpieczeństwa publicznego, budowanego w oparciu o skomplikowane relacje pomiędzy (nieraz trudnymi do uzgodnienia) interesami grup, instytucji czy organizacji życia zbiorowego. W socjologicznej perspektywie podkreśla się, że „bezpieczeństwo społeczne stanowi współzależność między wieloma [...] wymiarami życia w państwie. Poczucie bezpieczeństwa społecznego sprzyja ochronie i rozwojowi każdego człowieka i całych społeczeństw” [7]. Należy zaznaczyć, iż w socjologii problematykę bezpieczeństwa łączy się z różnymi poziomami struktury społecznej. W ramach mikro-, mezo- i makrostruktur rozpatruje się różnorodne obszary bezpieczeństwa oraz różnorodne podmioty odpowiedzialne za stan bezpieczeństwa danej wspólnoty. Zaufanie, prestiż i szacunek przysługujące w opinii społecznej organizacjom zapewniającym bezpieczeństwo na wszelkich poziomach struktury, znajduje swoje odzwierciedlenie w postaci określonego poczucia bezpieczeństwa każdego obywatela. Uogólnione zaufanie (rozumiane jako akt polegania na danym gremium lub jego przedstawicielach), prestiż (w sensie zbiorowej oceny osoby czy organizacji) oraz szacunek (łączy się ze społeczną użytecznością mniej lub bardziej cenionego podmiotu) daje asumpt do utrwalania w zbiorowej świadomości adekwatnego względem powyższych wskaźników wizerunku każdej organizacji publicznej, ten zaś z kolei przyczynia się do kształtowania obywatelskiego poczucia bezpieczeństwa, ładu i stabilizacji życia całej wspólnoty.

Można również analizować problematykę bezpieczeństwa z wielu innych, wyżej nie przywołanych perspektyw badawczych. Ekonomisci badają jego wymiar gospodarczy, urbaniści przywiązują wagę do problemu bezpieczeństwa w kontekście użytkowania przestrzeni publicznej, zaś filozofowie i etycy – w nawiązaniu do hierarchii wartości. Jednakże, z uwagi na zakresłony w tytule temat moich rozważań, nie byłoby celowe szczegółowe przywoływanie osiągnięć każdej dyscypliny. W tym miejscu zasygnalizowano tylko wybrane zagadnienia istotne dla problematyki mieszczącej się w zakresie tego opracowania. Możemy dokonać pewnej ich syntezy dzięki wskazaniu wspólnego mianownika, którym mogą one być objęte. W tych zróżnicowanych koncep-

cyjach, bez względu na sposób ujmowania istoty bezpieczeństwa, zauważa się konieczność podejmowania efektywnych działań zapewniających bezpieczeństwo na poziomie indywidualnym, lokalnym i zbiorowym wspólnot ludzkich. Stąd też w polu uwagi lokują się wszelkie instytucje bezpośrednio związane z realizacją tej pierwszorzędnej potrzeby. Ochroną indywidualnego i zbiorowego bezpieczeństwa zajmują się coraz bardziej wyspecjalizowane służby i organizacje publiczne. Pozytywny wizerunek każdej z tych organizacji stanowi jeden z kluczowych elementów przesądzających o sukcesie ich misji w szeroko rozumianej sferze społecznego bezpieczeństwa.

3. Wizerunek i jego znaczenie w procesie budowania poczucia bezpieczeństwa

Wizerunek można metaforycznie porównać do listu uwierzytelniającego bądź pisma polecającego, z którego ma się wyłaniać wiarygodne oblicze jednostki lub instytucji. Oblicze wzbudzające zaufanie i poczucie bezpieczeństwa ewentualnych partnerów w ramach ich wspólnej społecznej działalności.

Wizerunek stanowi pojęcie, które może być różnorodnie denotowane. Odwołując się do etymologii terminu (łac. *imago*), najprościej można go ujmować jako obraz, podobiznę, wyobrażenie dotyczące określonej jednostki bądź grupy społecznej. Owo wyobrażenie może dotyczyć również firmy, marki, produktu, miejsca etc. W najogólniejszym rozumieniu oznacza on pewien zestaw przekonań, sądów, skojarzeń i emocji układających się w całościowy akt poznawczy wytworzony w umyśle danego aktora społecznego.

W teoriach psychologicznych akcentuje się, że wizerunek jako umysłowa reprezentacja określonego fragmentu rzeczywistości nie może być utożsamiany z racjonalnym, ścisłym, bezstronnym osądem obrazowanej sytuacji, zjawiska czy podmiotu. Jest on tworzony w następstwie oddziaływania na świadomość ludzką wielu bodźców i informacji kumulujących się wraz z postępującym doświadczeniem życiowym człowieka. Często są to informacje o charakterze pośrednim bądź stanowią rozpozszechnione w obiegowej opinii stereotypy.

Specjaliści w zakresie zarządzania i marketingu zaznaczają, że wizerunek danej grupy czy organizacji społecznej nie jest zjawiskiem o charakterze *constans*, przeciwnie – podlega on modyfikacjom i może w następstwie podejmowanych zabiegów marketingowych ewoluować w mniej lub bardziej pożądanym kierunku. Stąd można mówić o pozytywnym lub negatywnym wizerunku. W przypadku organizacji działającej w sferze publicznej pozytywny wizerunek łączyć się będzie z płynącą z otoczenia społecznego aprobatą jej działań oraz satysfakcjonującą współpracą z innymi podmiotami. Natomiast negatywny wizerunek koresponduje z nieprzychylną oceną świadczonych usług i – co zrozumiałe – z unikaniem kontaktów ze strony ewentualnych klientów lub interesariuszy.

Należy w tym miejscu podkreślić, iż społeczne opinie dotyczące wizerunku służb powołanych do ochrony bezpieczeństwa „zawierają kompilację opinii własnych i przypadkowych, stereotypów oraz ocen adaptowanych

od innych oceniających. Dlaczego zatem ocena wizerunku w ogóle jest istotna? Dlaczego nie przejdziemy nad nią [...] do porządku dziennego? Dlatego, że w sposób bezpośredni wiążemy ją ze stopniem odczuwanego przez nas bezpieczeństwa” [20] oraz zaufania do organów mających stać na straży spokoju, ładu i porządku życia zbiorowego. Jest oczywistym, że niski poziom lub zgoła „brak zaufania [...] powoduje obawę o życie własne i bliskich, na której budowana jest świadomość, że jednostka nie może liczyć na prawo i państwo, do którego należy” [20]. Sytuacja taka implikuje poważne problemy społeczne, które w najgorszym scenariuszu przerodzić się mogą w głęboki kryzys bezpieczeństwa i zaufania w danej wspólnocie. „Poczucie bezpieczeństwa jest znaczącym trybem w maszynie codziennego funkcjonowania obywatela i społeczeństwa [...]. Wizerunek [...] nie jest sprawą bagatelną” [20], którą można traktować marginalnie w analizach dotyczących działalności służb systemu bezpieczeństwa publicznego.

4. Służba pożarnicza a bezpieczeństwo publiczne na tle procesów modernizacji życia społecznego

Bezpieczeństwo publiczne dotyczy wszelkich poczynań służących budowaniu ładu i porządku życia zbiorowego. Ten wymiar bezpieczeństwa jest „związany z zapewnieniem spokojnego i niezakłóconego funkcjonowania” [16] państwa i jego obywateli. W tym artykule skoncentruję swoją uwagę na działaniach służb pożarniczych. Współczesna Straż Pożarna, jako trzon krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego „ma na celu ochronę życia, zdrowia, mienia lub środowiska poprzez walkę z pożarami lub innymi klęskami żywiołowymi, ratownictwo techniczne, ratownictwo chemiczne, ratownictwo ekologiczne [...]”. System stanowi integralną część organizacji bezpieczeństwa wewnętrznego państwa obejmującą prognozowanie, rozpoznawanie i zwalczanie pożarów, klęsk żywiołowych oraz innych zagrożeń miejscowych” [6].

Warto w tym miejscu wspomnieć o historycznej transformacji służby pożarniczej wpisanej w procesy ewolucji oraz modernizacji życia społecznego², bowiem idea powołania i doskonalenia zorganizowanej ochrony na wypadek zagrożeń powiązanych z ogniem była i jest jednym z podstawowych priorytetów w obrębie każdej wspólnoty ludzkiej. Jak podkreśla Sławomir Gawroński, „bezpieczeństwo pożarowe i problematyka z nim związana nie są wcale domeną współczesności, a historia zainteresowania nim jest tak stara jak obecność ognia w rękach gatun-

² Zorganizowane (realne i prawne) działania zmierzające do zapewnienia bezpieczeństwa pożarowego mają odległą historię sięgającą czasów Europy starożytnej. W dobie antycznego Rzymu realizowano różnorodne projekty mające na celu stworzenie całościowego systemu zabezpieczającego spójny i ład życia społecznego. W ustanawianych rozwiązaniach prawnych i administracyjnych – jak wskazują historycy pożarnictwa, m.in. B. Sitek w opracowaniu dotyczącym bezpieczeństwa w czasach antycznego Rzymu – duży nacisk kładziono na walkę ze świadomymi działaniami podpalaczy [13; s. 323]. Z tego powodu powołano tam regularne służby przeciwpożarowe oraz ogłaszano unormowania mające na celu poprawę stanu bezpieczeństwa publicznego i pożarowego.

ku ludzkiego. O ile jednak u zarania dziejów walka z żywiołem, jakim jest ogień, ograniczała się do działań jednostek, ewentualnie niewielkich grup społecznych, o tyle wraz z rozwojem urbanistycznym, ewolucją miast, grupowaniem się ludzi w coraz większe skupiska [...] dbałość o bezpieczeństwo pożarowe nabrała cech działalności społecznej” [6], która z czasem zyskała pierwsze ramy normatywne w postaci konkretnych reguł i przepisów powołanych w celu umożliwienia skutecznego funkcjonowania służb pożarniczych. Na terenie Polski pierwsze „przepisy pożarowe” (tzw. porządki ogniowe) ustanowiono pod koniec XIV wieku – było to w Krakowie w 1374 roku, zaś w XIX wieku na ziemiach polskich podjęto działania mające na celu uzawodowienie i profesjonalizację służby pożarniczej [6]. Od tego czasu funkcjonowanie Straży Pożarnej zaczyna zmierzać w kierunku znanych nam dzisiaj standardów i rozwiązań organizacyjnych³. Współcześnie zapewnienie bezpieczeństwa publicznego leżące w gestii służby pożarniczej wiąże się z realizacją m.in. zadań takich jak:

- organizowanie i prowadzenie akcji podczas klęsk żywiołowych oraz w celu likwidacji miejscowych zagrożeń,
- nadzór nad realizacją norm w zakresie przepisów przeciwpożarowych,
- współpraca z zagranicznymi strażami pożarnymi i służbami ratowniczymi oraz ich organizacjami na szczeblu międzynarodowym [6].

Pełna realizacja powyższej misji możliwa jest tylko w warunkach harmonijnej koegzystencji służby pożarniczej z obywatelami dysponującymi odpowiednim poziomem zaufania wobec strażaków oraz podejmowanych przez nich działań.

5. Zaufanie do przedstawicieli Straży Pożarnej

W politologicznych bądź socjologicznych analizach dotyczących pracy służb publicznych, jak również w badaniach poparcia dla władzy państwowej lub elit politycznych, zaufanie stanowi jeden z kluczowych obszarów diagnozy. Określony poziom zaufania do przedstawicieli władzy, administracji czy ogólnie ujmowanej sfery publicznej, koresponduje ze zbiorowym poczuciem bezpieczeństwa podmiotów partycypujących na co dzień w społecznej grze.

Jednakże należy zaznaczyć, iż „zaufanie nie jest pojęciem prostym [...], składa się na nie wiele rzeczy, takich jak oczekiwanie oraz poznawczy osąd motywów cudzych

intencji, czyniących ludzi mniej lub bardziej wiarygodnymi w określonym kontekście [...]. Warunkiem koniecznym [...] jest akt polegania na danej osobie bądź na instytucji” [9], co z kolei implikuje odpowiedni poziom poczucia bezpieczeństwa obywateli wchodzących w interakcje z owym podmiotem. Stąd zagadnienia bezpieczeństwa oraz zaufania stanowią problematykę, którą warto rozpatrywać łącznie, nie lekceważąc znaczenia żadnego z nich.

Budowanie zaufania należy traktować jako proces przebiegający w pewnym interwale czasowym. Nie jest to kwestia krótkich odcinków czasu. W życiu społecznym „zaufaniem [...] można obdarzyć bardzo różne obiekty. Najprostszym przypadkiem jest zaufanie osobiste, do konkretnych znajomych osób [...], bardziej abstrakcyjny charakter ma zaufanie pozycyjne do określonych ról społecznych, zawodów, stanowisk, urzędów bez względu na to, kto je konkretnie sprawuje. Każdy, kto pełni rolę obdarzoną zaufaniem społecznym [...], rozporządza z tego tytułu pewnym [...] <<kredytem zaufania>>” [3], którego akumulacja dokonuje się w określonym przedziale czasu. Zaufanie stanowi jeden z aspektów obowiązującego w danym czasokresie stereotypowego wizerunku jednostki bądź instytucji społecznej.

Analizując społeczny poziom zaufania wobec Straży Pożarnej odwołam się do reprezentatywnych badań ogólnopolskich, a następnie dokonam ich porównania z danymi pochodzącymi z sondaży międzynarodowych, co pozwoli uzyskać bardziej szczegółowe i miarodajne wnioski. Badanie zrealizowane przez TNS OBOP w 2011 roku [21] ukazuje poziom zaufania polskiego społeczeństwa względem instytucji służących ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego w naszym kraju. Straży Pożarnej ufa 89% respondentów. Policja i wojsko cieszy się mniejszym zaufaniem (odpowiednio 72% i 79% wskazań). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że w notowaniach policji i wojska uwidacznia się równocześnie pewien dystans charakterystyczny dla części polskiego społeczeństwa wobec tych dwóch instytucji. Policji nie ufa 22% osób ankietowanych, a wojsku – 12%. Dodajmy, że brak zaufania wobec pogotowia ratunkowego zadeklarowało 10% spośród osób biorących udział w sondażu. Są to instytucje kluczowe dla zapewnienia szeroko ujmowanego bezpieczeństwa zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym. W porównaniu do wyżej wymienionych instytucji poziom nieufności społecznej wobec służb pożarniczych ukształtował się na dużo niższym pułapie i wyniósł 5%.

Przejdźmy do analizy porównawczej danych pochodzących z polskich i międzynarodowych pracowni badawczych. W 2009 roku (a więc w okresie analogicznym względem badania CBOS) firma *GfK Custom Research* przeprowadziła międzynarodowy sondaż dotyczący poziomu zaufania, jakim cieszą się najważniejsze organizacje i grupy zawodowe w obrębie monitorowanych społeczeństw. Jest to jeden z cyklicznie opracowywanych przez *GfK Custom Research* tzw. *Trust Index* [8]. Zbadano opinie mieszkańców 16 krajów europejskich oraz USA w sprawie zaufania udzielanego m.in. przedstawicielom służby cywilnej, związków zawodowych, duchowieństwa, organizacji dobroczynnych i ekologicznych

³ Według danych historycznych – zamieszczonych w pracy S. Gawrońskiego [6; s. 67-68] – w roku 1802 na terenie Wilna utworzono pierwszą zawodową straż ogniową, zaś od roku 1806 w Księstwie Warszawskim funkcjonował utworzony przy komendzie policji Oddział Pożarny. W 1865 roku w Galicji rozpoczęła działalność pierwsza ochotnicza straż pożarna, a dziesięć lat później powołano do życia Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych. K. Krężel [11; s. 90], opisując losy strażaków w okolicznościach okupacyjnych II wojny światowej, podkreśla nie tylko ich zaangażowanie w produkcję i rozprowadzanie broni wśród ludności polskiej, ale także ich znaczący udział w działaniach o charakterze edukacyjnym.

oraz straży pożarnej (ankietowano w sumie ponad 17 tys. osób). Najwyższy wskaźnik zaufania – biorąc pod uwagę zbiorcze dane – uzyskali strażacy. W raporcie badawczym są oni grupą zawodową cieszącą się wysokim zaufaniem 92% respondentów pochodzących z wszystkich badanych krajów (przy czym najwyższy odsetek zanotowano w Szwecji – 98%). Dla porównania dodajmy, iż przedstawiciele kolejnych profesji notowanych w rankingu, tj. nauczyciele i lekarze uzyskali odpowiednio 85% oraz 81%. Najniższe wskaźniki zaufania uzyskali natomiast politycy, którym ufa 18% spośród ankietowanych osób.

Skonfrontujmy powyższe dane z bardziej aktualnymi wynikami badań. Kolejne sondaże międzynarodowe potwierdzają niezmiennie wysokie wskaźniki zaufania wobec przedstawicieli straży pożarnej pochodzące z lat wcześniejszych. Rezultaty ogólnoeuropejskiego badania opinii – *European Trusted Brands* z 2012 roku [10] – pozwalają nam nakreślić kolejną mapę obszarów ufności i nieufności społecznej. Sondaż ten jest cyklicznym przedsięwzięciem mającym na celu diagnozowanie problemów społecznych, w tym poziomu zaufania wobec różnorodnych profesji czy instytucji oraz badanie opinii związanych z postawami i nastrojami konsumentów. Z wyników sondażu widać, że obywatele Polski – m.in. wskutek polityczno-kulturowego zbliżania się naszego kraju do innych społeczeństw Europy po akcesji do Unii Europejskiej – wiele zawodów obdarzają podobnym zaufaniem, co przedstawiciele innych europejskich nacji. Spośród objętych badaniem różnorodnych profesji i instytucji strażacy cieszą się najwyższym zaufaniem (93% ankietowanych twierdzi, że ufa strażakom). Podkreśliśmy w tym miejscu, że wskaźnik ten nie odbiega od poziomu zaufania występującego w przypadku innych narodów Europy (przebadano ponad 27 tys. obywateli reprezentujących 15 krajów europejskich). Warto jednak zauważyć, iż reprezentanci innych zawodów związanych z szeroko ujmowaną sferą bezpieczeństwa uzyskali w Polsce niższe wyniki w analizowanym rankingu zaufania. Lekarzom (64% wskazań) i pielęgniarkom (74% wskazań) ufa mniej Polaków niż w przypadku przedstawicieli innych badanych nacji (w Europie średni poziom zaufania wobec lekarzy wynosi 81%).

Dokonując syntezy wyżej przytoczonych wyników badań, należy stwierdzić, iż uogólnione zaufanie obywateli szczególne znaczenie zyskuje w kontekście tych profesji, które zapewniać mają poczucie zbiorowego oraz indywidualnego bezpieczeństwa. Przy czym największym zaufaniem według rezultatów pochodzących z cytowanych sondaży w Polsce i Europie obdarza się zawody związane bezpośrednio z ochroną życia i zdrowia. Na ich tle zdecydowanie wyróżnia się zawód strażaka, który zarówno w polskiej, jak i w europejskiej świadomości społecznej charakteryzuje się dobrze ugruntowanym pozytywnym wizerunkiem budowanym w oparciu o wysoki poziom zaufania zgodnie deklarowany przez członków badanych społeczeństw.

Dzisiejsza ufność obywateli wobec Straży Pożarnej wyłaniająca się z dostępnych nam sondaży pozwala wnioskować na temat reputacji, jaką cieszą się strażacy. Reputacja (w znaczeniu renomy bądź dobrego imienia) jest

czynnikiem silnie związanym z kształtowaniem opinii publicznej oraz kreowaniem społecznego wizerunku służby pożarniczej. Strażacy stanowią wspólnotę profesjonalną cieszącą się poziomem reputacji przewyższającym reputację przedstawicieli innych instytucji zobowiązanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego. Jak podkreśla Russel Hardin „w wielu dyskusjach dotyczących zaufania reputacja stanowi centralne zagadnienie [...], siła reputacji pozwala przewidzieć, w jaki sposób ktoś zachowa się w konkretnej sytuacji” [9]. O szczególnej roli zaufania, prestiżu i reputacji należy pamiętać przede wszystkim w kontekście pracy instytucji i służb, których zadaniem jest ochrona zbiorowego ładu i bezpieczeństwa. Są to bowiem fundamenty dla powodzenia ich rutynowych, codziennych działań oraz generalnie sformułowanej misji. Zauważmy, że ustabilizowana reputacja oraz powszechnie aprobowany społeczny stosunek wobec strażaków i ich zawodowej działalności nie są narażone na erozję w wyniku kontrowersyjnych sytuacji czy zdarzeń łączonych ze Strażą Pożarną. Przeciętny obywatel współczesnego (umasowionego) społeczeństwa często otrzymuje informacje na temat jednoznacznie negatywnych działań przypisywanych policjantom, sędziom, strażnikom miejskim, lekarzom, politykom etc, które narażają na szwank ich reputację oraz wizerunek. Masowe środki przekazu codziennie dostarczają wiadomości o aferach, skandalach, czynach naruszających prawo bądź inne systemy norm w kontekście pracy wielu różnorodnych instytucji publicznych. Należy podkreślić, iż przedstawiciele Straży nie występują w roli negatywnych bohaterów tego rodzaju spektakularnych komunikatów. Korupcja, nepotyzm, kolesiostwo, lekceważenie lub łamanie przepisów prawa nie pojawiają się w masowych mediach w kontekście pracy służb pożarniczych (jak ma to miejsce w przypadku innych grup zawodowych czy instytucji publicznych). „Strażacy i ich działania bardzo rzadko są przedmiotem krytycznych doniesień medialnych. Mówi się o nich na ogół dobrze lub bardzo dobrze” [2]. Co więcej media zasilały zbiorową świadomość obrazami skutecznej i ofiarnej pracy strażaków, zarówno w ich działaniach o charakterze rutynowym, jak i w wypadkach wyzwań ekstremalnych, np. katastrof czy klęsk żywiołowych. Reputację i ufność wobec przedstawicieli służb pożarniczych kształtuje niewątpliwie silne zbiorowe przeświadczenie, że ich profesja to „zawód o dużej użyteczności, mogący jednoznacznie uosabiać ideę zaangażowanego i bezwarunkowego służenia społeczeństwu” [2] w ramach wszelkich zdarzeń życia społecznego.

6. Prestiż zawodu strażaka

W rozpowszechnionych w literaturze naukowej definicjach zawodu kładzie się nacisk na relację, która występuje między danym zawodem a pozycją społeczną i prestiżem podmiotu, który go wykonuje. Pojęcie „[...] zawodu łączy się nierozdzielnie z zagadnieniem zróżnicowania zawodowego. To pierwsze odnosi się do jednej z wykonywanych przez ludzi ról społecznych, drugie – tkwi w podstaw hierarchizacji i podziałów [...]. Ponieważ role zawodowe są przedmiotem potocznych ocen dokonywanych z punktu widzenia kryteriów hierarchizujących

miejsce ludzi w drabinie stratyfikacyjnej, zawód jest więc wyznacznikiem statusu społecznego” [3] danej jednostki. Rozpowszechniona w zbiorowej świadomości wiedza i stosunek względem reprezentantów różnorodnych zawodów pozwala tworzyć skalę oraz ranking zawodów bardziej lub mniej cenionych w opinii społecznej, a co za tym idzie – przyczynia się do konstruowania uogólnionego wizerunku reprezentantów poszczególnych profesji.

Społeczny wizerunek holistycznie postrzeganej Straży Pożarnej w dużej mierze łączy się zatem z prestiżem przypisywanym pracy strażaków. Prestiż jest terminem o bardzo szerokim znaczeniu i różnorodnych konotacjach, stąd konieczność doprecyzowania, jakie rozumienie tego pojęcia przyjmujemy w naszych rozważaniach. Pojęcie „prestiżu [...] choć samo w sobie uniwersalne, w różnych kulturach i systemach społecznych odnosi się do odmiennych zjawisk [...], w społeczeństwie współczesnym pojęcie prestiżu odnosi się do grupy zawodowej i wyceny jej funkcjonalnej użyteczności dla sprawnego działania systemu społeczno-ekonomicznego” [5]. Mówiąc najogólniej, prestiż danego zawodu pojmujemy jako społeczną ocenę sformułowaną pod adresem danej profesji przez członków określonej wspólnoty. Na społeczny prestiż zawodu składają się zbiorowa wiedza o zawodzie, sposób postrzegania zawodu oraz wartość przypisywana mu w danym społeczeństwie. Przedstawiciele określonej grupy zawodowej (jak również innych grup statusowych) zajmują we wspólnocie konkretną pozycję w ramach obowiązującej hierarchii społecznej. „Uznanie, honor czy godność, jakimi obdarzane są jednostki zajmujące określone pozycje, zawierają w sobie zgeneralizowaną społeczną ocenę obiektywnych atrybutów danej pozycji [...]”. W szacunku, jakim obdarzani są członkowie danej grupy statusowej, wyraża się zatem społeczna ocena postrzeganego położenia [...] tej grupy, jej społecznej użyteczności, specyficznych kwalifikacji czy zdolności” [4] przypisywanych przedstawicielom ocenianej zbiorowości.

Odwolując się do reprezentatywnych ogólnopolskich badań, należy podkreślić, iż w zbiorowej opinii zawód strażaka stanowi wręcz modelowy przykład powszechnie szanowanej i docenionej przez współobywateli profesji. Taki obraz szczególnie wyraźnie rysuje się na podstawie wyników sondażu CBOS z 2009 roku [1]. Raport z tego badania zawiera m.in. hierarchię ponad 30-tu różnorodnych zawodów traktowanych przez Polaków jako mniej lub bardziej prestiżowe. Wykorzystując wcześniej opracowaną skalę, proszono badane osoby o deklarację w sprawie dużego, średniego bądź małego stopnia poważania, jakie ich zdaniem przypisuje się w naszym społeczeństwie poszczególnym profesjom. W tak skonstruowanym rankingu strażak osiągnął najwyższe miejsce wraz z profesorem uniwersytetu. W opinii Polaków są to zawody cieszące się najwyższym poważaniem – w ten sposób oceniło je 84% respondentów. Należy podkreślić, iż w analizowanym zestawieniu przedstawiciele innych profesji związanych z szeroko ujmowaną sferą bezpieczeństwa publicznego uzyskali dużo niższe pozycje. Zawodowy oficer wojska sytuuje się na 10. miejscu, dużym szacunkiem obdarza go 63% spośród ankietowanych osób. Sędzia i adwokat uzyskali odpowiednio 62% oraz 60%

wskazań dotyczących dużego poważania. Policjant zajmuje 19. miejsce w klasyfikacji, bowiem cieszy się dużym poważaniem w opinii tylko co drugiego respondenta. Zauważmy, że reprezentanci profesji bezpośrednio związanych z ustawodawstwem (mającym kluczowe znaczenie dla kształtowania prawnych mechanizmów w zakresie bezpieczeństwa zbiorowego i indywidualnego) zajęli dwie ostatnie pozycje w rankingu prestiżu zawodów. Poseł na sejm cieszy się dużym poważaniem tylko czwartej części badanej zbiorowości, natomiast działacz partii politycznej uzyskał jeszcze niższy wynik – dużym poważaniem obdarza go co piąty ankietowany obywatel. Z cytowanego raportu wynika, że wysoki prestiż zawodu strażaka (obecny w świadomości znakomitej większości Polaków) wskazywany jest przez respondentów bez względu na występujące różnice o charakterze społeczno-demograficznym.

Warto przeanalizować w tym miejscu, na ile wyżej przytoczone deklaracje znajdują swoje przełożenie w wymiarze ekonomicznych gratyfikacji postulowanych dla cenionego (weralnie przynajmniej) zawodu. Aby to uczynić, wykorzystam sondaż przeprowadzony w podobnym czasie. W ramach badania wykonanego w roku 2008 na zlecenie „Rzeczpospolitej” przez instytut GfK Polonia [14] proszono respondentów m.in. o wskazanie pułapu zarobków właściwych dla różnorodnych zawodów strefy budżetowej. Działania strażaków zostały tu oszacowane w kontekście pracy przedstawicieli innych zawodów o równie istotnym znaczeniu społecznym. Wyniki tego sondażu ukazują, iż polskie społeczeństwo traktuje pracę strażaka jako zasługującą na wyższe wynagrodzenie niż np. żołnierza (przypomnijmy, iż w badaniu CBOS reprezentant wojska cieszył się o wiele mniejszym prestiżem). Pensja strażaka powinna kształtować się – zdaniem respondentów – na poziomie zarobków sędziego, prokuratora i policjanta. Jednocześnie powinna ona być wyższa niż płaca nauczyciela. Z wyjątkiem tej ostatniej profesji są to zawody związane z szeroko ujmowaną działalnością służącą zapewnieniu bezpieczeństwa ogólnospołecznego. Polacy uznają konieczność zapewnienia ich przedstawicielom uposażenia na wyższym poziomie niż w przypadku innych rodzajów zatrudnienia obarczonych mniejszym zakresem ryzyka czy odpowiedzialności.

Porównajmy wyniki powyższych badań z aktualnymi wskaźnikami odzwierciedlającymi prestiż zawodu strażaka. Sondaż opublikowany przez CBOS w listopadzie 2013 roku [2] potwierdza wnioski na temat utrwalonej w polskich realiach najwyższej pozycji zawodu strażaka wśród ocenianych profesji. W tym badaniu 87% respondentów deklarowało duże poważanie dla służby wykonywanej przez reprezentantów Straży Pożarnej. Ta przewaga szczególnie wyraźnie uwidacznia się gdy zestawimy powyższy wskaźnik z danymi ukazującymi poziom prestiżu przypisywanego innym zawodom. Drugie miejsce w rankingu uzyskał profesor uniwersytecki (82% ankietowanych wyraziło duże poważanie wobec pracy profesora), natomiast na trzeciej pozycji znalazł się robotnik wykwalifikowany (81% wskazań). Na marginesie zauważmy, że taki rozkład ukazuje nam interesujące *novum* w postrzeganiu prestiżu zawodów związanych wykony-

waniem prac fizycznych. W dobie wolnego rynku w hierarchii prestiżu odzyskują poważanie profesje wymagające specjalistycznych, konkretnych umiejętności i kompetencji, a jednocześnie związane z wykonywaniem ciężkiej fizycznej pracy. Taki wniosek potwierdza kolejne miejsce w analizowanym zestawieniu, które przypadło górnikowi (81% wskazań dużego poważania w opinii ankietowanych).

7. Wnioski

W obecnych realiach społecznych Straż Pożarna posiada dobrze ugruntowaną, nadrzędną pozycję w rankingach zaufania społecznego, w hierarchii zawodów, w różnorodnych zestawieniach obrazujących społeczne oceny, a pośrednio również reputację przedstawicieli najważniejszych instytucji życia zbiorowego. Jest to pozycja na tyle stabilna, iż w jednym z cytowanych raportów na temat opinii o Straży Pożarnej – na tle pozostałych instytucji naszego społeczeństwa – znajdujemy nawet rekomendację, zgodnie z którą „ze względu na jednoznaczność uzyskanych wyników nie ma konieczności realizacji kolejnych pomiarów oceny działania Straży Pożarnej w odstępach mniejszych niż 12 miesięcy (pod warunkiem, że w tym czasie nie nastąpią jakieś spektakularne wydarzenia z udziałem Straży, które mogłyby wpłynąć na zmianę opinii publicznej)” [15].

W konkluzji analiz należy stwierdzić, iż wyniki reprezentatywnych badań sondażowych, z których wyłania się zdecydowanie pozytywny wizerunek Straży Pożarnej oraz najwyższy poziom zaufania, jakim obdarzana jest ta instytucja w polskim (oraz europejskim) społeczeństwie, pozwalają wnioskować nie tylko na temat wysokiej skuteczności i zaangażowania strażaków w ich działania związane z zapewnieniem zbiorowego bezpieczeństwa. Nie należy bowiem zapominać o innych, dalej sięgających reperkusjach społecznych. Pozytywną konsekwencją wysokiego poziomu zaufania względem Straży są korzyści o charakterze ogólnospołecznym. W każdej bowiem wspólnocie wysokie „zaufanie [...] wpływa na poczucie tożsamości i wytwarza silną solidarność zbiorową, skłaniając ludzi do współpracy, pomagania sobie nawzajem, a nawet gotowości do poświęcania się na rzecz innych” [17]. Stanowi to niezwykle pożądaną standard działalności oraz wzorzec postępowania cenny dla szeroko ujmowanych procesów kształtowania postaw prospołecznych oraz budowania kultury bezpieczeństwa w ramach społeczeństwa obywatelskiego.

8. Podsumowanie

Analiza reprezentatywnych badań sondażowych umożliwia diagnozowanie opinii publicznej na temat ważnych zjawisk, procesów oraz instytucji życia społecznego. Pozwala ona na rekonstrukcję uogólnionego sposobu pojmowania znaczenia i roli organów bezpieczeństwa oraz rozpowszechnionego w zbiorowej świadomości oblicza służby pożarnej jako formacji istotnie przyczyniającej się do ochrony bezpieczeństwa publicznego.

Wyniki badań dotyczących reputacji oraz ufności względem przedstawicieli służb pożarniczych ukazują

niekwestionowaną pozycję strażaków wśród najbardziej szanowanych profesji. Zajmują oni najwyższą pozycję w rankingach prestiżu i społecznego zaufania. Powyższe dane składają się na jednoznacznie pozytywny wizerunek Straży Pożarnej, pozwalający kształtować jej tożsamość oraz zasadnicze miejsce i znaczenie wśród innych instytucji działających na rzecz ładu i porządku społecznego.

Literatura

1. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań: Prestiż zawodów*, [dok. elektr.], http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2009/K_008_09.PDF [dostęp 27.12.2013].
2. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań: Prestiż zawodów*, [dok. elektr.], http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2013/K_164_13.PDF [dostęp 26.01.2014].
3. Bokszański Z. (red.), *Encyklopedia Socjologii, Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
4. Bokszański Z. (red.), *Encyklopedia Socjologii, T. 1*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998.
5. Bokszański Z. (red.), *Encyklopedia Socjologii, T. 3*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.
6. Gawroński S., *Media relations służb mundurowych w Polsce. Analiza wybranych formacji*, Konsorcjum Akademickie WSE, WSiiz, WSZiA, Kraków – Rzeszów – Zamość 2011.
7. Gizicki W., *Bezpieczeństwo jako proces polityczno-społeczny*, [w:] *Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Świtka J., Kuć M., Gozdór G. (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007, s. 11-46.
8. GfK Custom Research, *Komunikat z badań: Firefighters are the most trusted group*, [dok. elektr.] http://www.gfk.com/imperia/md/content/presse/pm_trust_index_june_2009_efin.pdf [dostęp 10.02.2014].
9. Hardin R., *Zaufanie*, tłum. A. Gruba, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2009.
10. *Kogo darzymy zaufaniem, kim gardzimy?*, [dok. elektr.] <http://praca.wp.pl/title,Kogo-darzymy-zaufaniem-kim-gardzimy,wid,14419797,wiadomosc.html> [dostęp 12.02.2014].
11. Krężel K., *Falerystyka pożarnicza w Polsce w latach 1918-1939 na tle konsolidacji i przemian ruchu strażackiego*, [w:] *Obszary akademickiej wiedzy naukowej. Prawo i społeczeństwo. Tematy do dyskusji na XXI wiek*, Gwoździčka-Piotrowska M., Wiśniewski J. (red.), Akademicki Instytut Naukowo-Wydawniczy „Altus”, Poznań 2011, s. 57-92.
12. Kuć M., *Poczucie bezpieczeństwa jako problem kryminologiczny i wiktymologiczny*, [w:] *Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Świtka J., Kuć M., Gozdór G. (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007, s. 109-123.
13. Sitek B., *Problemy bezpieczeństwa antycznego Rzymu*, [w:] *Bezpieczeństwo dużych i średnich aglomeracji z perspektywy europejskiej*, Lisiecki M., Sitek B. (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 315-329.
14. Sondaż: Polacy daliby więcej budżetówce, [dok. elektr.] <http://sondaz.wp.pl/kat,72114,wid,9544636,wiadomosc.html> [dostęp 11.12.2013].
15. *Straż Pożarna na tle innych instytucji życia publicznego*, Raport z badań ilościowych dla Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej, [dok. elektr.]
16. http://www.straz.gov.pl/data/newsFiles/straz_pozarna_na_tle_pozostalych_inst.pdf [dostęp 18.12.2013].
17. Swoboda P., *Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce w okresie transformacji systemowej*, [w:] *Elementy świadomości politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego*, Łabędź K. (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 172-197.

18. Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków, 2007.
19. Torczyńska M., *Anomia czasów transformacji – refleksje w perspektywie deprywacji potrzeby bezpieczeństwa osobistego i prawnego*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, Issue 2, 2005, pp. 237-250.
20. Torczyńska M., *Deprywacja potrzeby bezpieczeństwa prawnego i osobistego jednostki w społeczeństwie nieustabilizowanej demokracji*, [w:] *Problemy społeczne w grze politycznej. Współczesne zagrożenia społeczne – diagnoza i przeciwdziałanie*, Królikowska J. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2006, s. 110-114.
21. Wawrzyniak J., *Wizerunek służb mundurowych a poczucie bezpieczeństwa*, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 3079, 2008, [dok. elektr.] <http://www.wsaib.pl:84/cgi-bin/libr-opac.dll?det&oid=141212&dt=0> [dostęp 23.12.2013].
22. Wyniki badania zaufania do instytucji publicznych, [dok. elektr.] <http://www.straz.gov.pl/page/index.php?str=830&id=33754> [dostęp 21.12.2013].

dr Monika Torczyńska – absolwentka socjologii, filozofii i prawa, zatrudniona na stanowisku adiunkta w Instytucie Kulturoznawstwa UMCS. Obszar jej zainteresowań badawczych obejmuje problematykę kultury i świadomości prawnej demokratycznych społeczeństw.